

TURIZM KLASTERLARINING MINTAQA IQTISODIY XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHDAGI ROLINI BAHOLASHNING ILMIY-USLUBIY ASOSLARI

Xalmatjanov Farxod Maxamatjanovich

“Alfraganus University” NOTT
“Iqtisodiyot” kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur tezisda turizm klasterlarining mintaqa iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashdagi rolini baholashning ilmiy-uslubiy asoslari ishlab chiqildi. Tadqiqotda klaster faoliyatining iqtisodiy barqarorlik, bozor diversifikatsiyasi, infratuzilma va institutsional rivojlanishga ta'siri tizimli ravishda tahlil qilindi. Indikatorlar tizimi hamda integral baholash yondashuvi taklif etildi. Olingan natijalar turizm klasterlari hududiy iqtisodiy xavfsizlikni mustahkamlash, boshqaruv qarorlarining asoslanganligini oshirish va barqaror rivojlanishni ta'minlashga xizmat qilganini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: turizm klasteri, iqtisodiy xavfsizlik, indikatorlar tizimi, integral indeks, hududiy rivojlanish, turizm, barqarorlik.

Аннотация

В тезисе были разработаны научно-методические основы оценки роли туристических кластеров в обеспечении экономической безопасности региона. В исследовании системно проанализировано влияние кластерной деятельности на экономическую устойчивость, диверсификацию рынка, развитие инфраструктуры и институциональной среды. Были предложены система индикаторов и интегральный подход к оценке. Полученные результаты подтвердили, что туристические кластеры способствовали укреплению региональной экономической безопасности, повышению обоснованности управленческих решений и обеспечению устойчивого развития.

Ключевые слова: туристический кластер, экономическая безопасность, система индикаторов, интегральный индекс, региональное развитие, туризм, устойчивость.

Abstract

This thesis developed scientific and methodological foundations for assessing the role of tourism clusters in ensuring regional economic security. The study systematically analyzed the influence of cluster activities on economic stability, market diversification, infrastructure development, and institutional capacity. A system of indicators and an integrated assessment approach were proposed. The findings demonstrated that tourism clusters contributed to strengthening regional economic security, improving the reliability of management decisions, and supporting sustainable regional development.

Keywords: tourism cluster, economic security, indicator system, integrated index, regional development, tourism, sustainability.

KIRISH

Turizm bugungi kunda mintaqa iqtisodiyotining daromad, bandlik va valyuta tushumlari bo'yicha eng sezgir tarmoqlaridan biriga aylandi. Jahon miqyosidagi ko'rsatkichlar buni aniq tasdiqlaydi: 2025-yilda xalqaro sayyohlar soni 1,52 milliard kishini tashkil etib, avvalgi yilga nisbatan 4 foizga oshdi va pandemiyadan keyingi davrning eng yuqori natijasi qayd etildi[1]. Tarmoqning global yalpi ichki mahsulotdagi hissasi 11,7 trillion AQSh dollariga yetdi, ya'ni jahon iqtisodiyotining taxminan 10,3 foiziga teng bo'ldi[2]. Bunday miqyosdagi tarmoq mintaqaviy darajada shunchaki xizmat ko'rsatish sohasi emas, balki hududning iqtisodiy barqarorligini ushlab turuvchi tizimli omil sifatida namoyon bo'ladi.

O'zbekiston tajribasi ushbu bog'liqlikni amaliy tarzda ko'rsatadi. Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yilda mamlakatga 11,7 million chet el fuqarosi turistik maqsadlarda tashrif buyurdi, o'sish esa 3,7 million kishini yoki 46,8 foizni tashkil etdi[3]. Ijobiy dinamika keyingi davrda ham saqlanib qoldi: 2026-yilning birinchi yarim yilligida respublikaga 6,56 million sayyoh keldi va bu ko'rsatkich o'tgan yilning mos davriga nisbatan 1,3 millionga, ya'ni 24,9 foizga oshdi[4]. Sayyohlar oqimining geografiyasi kengaydi, yuboruvchi bozorlar tarkibi xilma-xillashdi, mavsumiy tebranishlarning ta'siri esa yumshadi.

Bu natijalar davlat siyosatining izchil yo'nalishi bilan bevosita bog'liq. Turizm qo'mitasi faoliyatini tashkil etish va sohani jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risidagi PQ-348-son qaror doirasida hududiy turistik marshrutlarni shakllantirish, tarixiy obyektlarni yagona zanjirga bog'lash va xizmat ko'rsatish infratuzilmasini kengaytirish bo'yicha aniq loyihalar belgilandi[5]. Institutsional muhitning yaxshilanishi xalqaro reytinglarda ham aks etdi: Jahon iqtisodiy forumining Turizmni rivojlantirish indeksida O'zbekiston 2019-yildagi 94-o'rindan 78-o'ringa ko'tarilib, ballini 7,8 foizga oshirdi va indeks qamrab olgan iqtisodiyotlar orasida eng yuqori sur'atda o'sgan mamlakatlar o'ntaligiga kirdi[6].

Amaliy nuqtai nazardan mintaqa hokimiyati va tarmoq boshqaruvi organlari oldida aniq savol turadi: hududda tashkil etilgan turizm klasteri mintaqaning iqtisodiy xavfsizligini qanchalik mustahkamlaydi va bu hissani qanday o'lchash mumkin? Buxgalteriya hisoboti darajasidagi alohida raqamlar - mehmonxona o'rinlari soni yoki tashrif buyuruvchilar hajmi - bu savolga to'liq javob bermaydi. Zarur bo'lgan narsa turli tabiatdagi ko'rsatkichlarni yagona mantiqqa keltiruvchi, takrorlanadigan va ochiq manbalarga tayanadigan baholash uslubiyotidir. Quyidagi bayonda ana shunday uslubiyning nazariy asoslari va tarkibiy elementlari ko'rib chiqiladi.

ASOSIY QISM

Klaster tushunchasining zamonaviy talqini M. Porter tomonidan shakllantirilgan bo'lib, u klasteri ma'lum bir sohada geografik jihatdan yaqin joylashgan o'zaro bog'liq korxonalar, yetkazib beruvchilar, ta'lim muassasalari va davlat institutlarining kritik massasi sifatida ta'riflanadi. Porter turizmni klaster ishtirokchilari o'rtasidagi o'zaro to'ldiruvchanlik eng yaqqol namoyon bo'ladigan soha sifatida alohida ajratdi: tashrif buyuruvchining umumiy taassuroti mehmonxona, transport, ovqatlanish, savdo

va madaniy obyektlarning har birining sifatiga bir vaqtda bog'liq bo'ladi, natijada butunlik uni tashkil etuvchi qismlar yig'indisidan ustun turadi[7].

Ushbu xususiyat turizm klasterini iqtisodiy xavfsizlik nuqtai nazaridan o'ziga xos obyektga aylantiradi. Klaster ichidagi bog'liqliklar zich bo'lgani sababli, bir bo'g'inning zaiflashuvi butun zanjir bo'ylab tarqaladi; teskari holatda esa bir bo'g'indagi yaxshilanish ko'p tarmoqli ijobiy samara beradi. Mintaqaviy iqtisodiy xavfsizlik esa hududning tashqi va ichki o'zgarishlar sharoitida takror ishlab chiqarish jarayonini uzluksiz davom ettirish, aholi daromadlari va bandlikning maqbul darajasini saqlash qobiliyati sifatida tushuniladi. Turizm klasteri bu qobiliyatni uch kanal orqali mustahkamlaydi: xizmatlar eksporti hisobiga valyuta tushumlarini diversifikatsiya qiladi, mayda va o'rta tadbirkorlik uchun barqaror talab maydonini yaratadi, hududiy infratuzilmani sanoat va qishloq xo'jaligi uchun ham foydali bo'lgan darajada modernizatsiya qiladi.

O'zbekistonda klaster shakli me'yoriy jihatdan mustahkamlangan. Turizm zonolari va klasterlarini tashkil etish, ularda soha subyektlari faoliyatini amalga oshirish tartibini belgilash, kompleks turistik xizmatlarni ko'rsatish hamda turistik mahsulotlarni shakllantirish va targ'ib etish vakolatli organning bevosita vazifalari sirasiga kiritilgan[8]. Huquqiy maqomning aniqligi klasteri statistik kuzatuv obyekti sifatida ajratish, uning chegaralarini belgilash va ko'rsatkichlarni muntazam to'plash imkonini beradi - bu har qanday baholash uslubiyoti uchun boshlang'ich shartdir.

Mintaqaviy iqtisodiy xavfsizlikni o'lchashning zamonaviy amaliyotida bir-birini to'ldiruvchi yondashuvlar sintezi ustunlik qiladi. Statik monitoringdan dinamik tahlilga o'tish, hududiy o'ziga xoslikni tuzatuvchi koeffitsiyentlar orqali hisobga olish va natijalarni operativ qarorlar uchun qulay ko'rinishda taqdim etish asosiy tamoyillar hisoblanadi. Uslubiy ketma-ketlik to'rt bosqichdan iborat bo'ladi: indikatorlar to'plamini shakllantirish, ularning qiymatlarini normallashtirish, integral indekslarga jamlash va yakuniy natijani talqin qilish[9].

Birinchi bosqich klaster faoliyatining barcha muhim jabhalarini qamrab oluvchi indikatorlar to'plamini tanlashni nazarda tutadi. Tanlov mezoni sifatida ko'rsatkichning rasmiy statistikada mavjudligi, vaqt bo'yicha taqqoslanuvchanligi va boshqaruv ta'siriga sezgirligi qabul qilinadi.

Ikkinchi bosqich turli o'lchov birliklaridagi qiymatlarni yagona shkalaga keltiradi. Rag'batlantiruvchi indikatorlar uchun $xi(n) = (xi - xmin) / (xmax - xmin)$ ko'rinishidagi chiziqli normallashtirish, salbiy ta'sirli indikatorlar uchun esa uning teskari shakli qo'llaniladi. Natijada barcha ko'rsatkichlar 0 dan 1 gacha bo'lgan oraliqda ifodalanadi.

Uchinchi bosqich normallashtirilgan qiymatlarni bloklar kesimida, so'ngra yagona integral indeksga jamlaydi. Vaznlar ekspert baholari yoki ko'rsatkichlar variatsiyasi asosida belgilanadi; bloklar teng ahamiyatli deb qabul qilinganda oddiy o'rtacha arifmetik qiymatdan foydalaniladi.

To'rtinchi bosqich olingan indeksni talqin qiladi. Indeks qiymatining o'zi emas, balki uning trayektoriyasi - yo'nalishi va barqarorligi - asosiy axborot manbaiga aylanadi. Ko'rsatkichning uch yil davomida yuqoriga qarab tekis harakatlanishi

klasterning mintqa xavfsizligiga qo'shayotgan hissasi mustahkamlanayotganidan dalolat beradi.

3. Hududiy amaliyot va indikatorlar tizimi

Uslubiyning amaliy qiymati hududlarda olib borilayotgan konkret ishlar bilan bog'langanda oshadi. Hududlarda turizm infratuzilmasini jadal rivojlantirish va sohada loyiha boshqaruvi tizimini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risidagi PQ-161-son qaror har bir hududdagi turistik loyihalarni yagona boshqaruv konturiga kiritish imkonini berdi; 2026-yilning birinchi choragida 164 ta mamlakatdan 2 872 502 nafar chet el fuqarosi tashrif buyurib, o'sish 36,6 foizni tashkil etdi[10]. Loyiha boshqaruvi tizimining joriy etilishi baholash uchun zarur bo'lgan ma'lumotlar oqimini ham tartibga soladi.

Quyidagi jadvalda turizm klasterining mintqa iqtisodiy xavfsizligiga ta'sirini baholash uchun tavsiya etilayotgan indikatorlar tizimi va ularning tasdiqlangan axborot manbalari keltirilgan.

1-jadval

Turizm klasterining mintqa iqtisodiy xavfsizligiga ta'sirini baholash indikatorlari tizimi¹

№	Baholash bloki	Indikator	Iqtisodiy xavfsizlik jihatidan mazmuni	Axborot manbai
1	Talab barqarorligi	Hududga tashrif buyurgan xorijiy sayyohlar soni va o'sish sur'ati	Klaster daromad bazasining kengayishi va uzluksizligi	Milliy statistika qo'mitasi[3]
2	Bozor diversifikatsiyasi	Yuboruvchi mamlakatlar tarkibi va ularning ulushi	Bitta bozorga qaramlik xavfining pasayishi	Yarim yillik statistik ko'rsatkichlar[4]
3	Global fon	Jahon turizm oqimining yillik dinamikasi	Tashqi konyunktura ta'sirini qiyoslash bazasi	UN Tourism barometri[1]
4	Makroiqtisodiy hissa	Turizm tarmog'ining yalpi mahsulotdagi ulushi	Hududiy iqtisodiyot tuzilmasining muvozanati	WTTC iqtisodiy ta'sir hisoboti[2]
5	Institutsional muhit	Xavfsizlik, ochiqlik va infratuzilma bo'yicha xalqaro indeks bahosi	Investitsiya va tashrif qarorlarining ishonchliligi	Jahon iqtisodiy forumi indeksi[6]
6	Infratuzilma salohiyati	Klaster hududidagi loyihalar soni va bajarilish darajasi	Uzoq muddatli o'sish uchun moddiy asos	Hududiy turizm dasturlari[10]
7	Huquqiy-tashkiliy asos	Klaster va turistik zona maqomining rasmiylashtirilganligi	Boshqaruv va monitoring imkoniyati	Me'yoriy hujjatlar bazasi[8]

1-jadvaldagi bloklar bir-birini mazmunan to'ldiradi. Birinchi va ikkinchi bloklar klasterning bozor pozitsiyasini, uchinchi va to'rtinchi bloklar uning tashqi muhit bilan nisbatini, beshinchidan yettinchigacha bo'lgan bloklar esa institutsional va moddiy

¹ Manba: muallif tomonidan[1],[2],[3],[4],[6],[8] va[10] manbalar asosida tuzilgan.

barqarorlikni tavsiflaydi. Bloklar bo'yicha alohida hisoblangan indekslarni taqqoslash mintqa uchun eng samarali boshqaruv nuqtasini aniqlash imkonini beradi: masalan, talab barqarorligi yuqori, infratuzilma salohiyati esa nisbatan past bo'lgan hududda resurslarni loyihaviy qurilishga yo'naltirish maqsadga muvofiq bo'ladi. Baholashning bunday tuzilishi qaror qabul qiluvchi organga umumiy bahodan aniq chora-tadbirga o'tish uchun ravshan mantiq beradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'tkazilgan nazariy va amaliy ko'rib chiqish turizm klasterining mintaqaviy iqtisodiy xavfsizlik tizimida faol element sifatida ishtirok etishini ko'rsatdi. Klasterning o'zaro to'ldiruvchanlikka asoslangan tuzilishi hududiy iqtisodiyotning tashqi tebranishlarga chidamliligini oshiradi, daromad manbalarini xilma-xillashtiradi va infratuzilma investitsiyalarining qaytimini kengaytiradi. O'zbekiston misolida sayyohlar oqimi va institutsional muhit ko'rsatkichlarining bir vaqtda o'sishi ushbu bog'liqlikni amaliy jihatdan tasdiqladi.

Quyidagi takliflar shakllantirildi:

1. Har bir hududda turizm klasteri bo'yicha yuqorida keltirilgan yetti blokli indikatorlar tizimi asosida yillik integral indeks hisoblab borilsin va uning uch yillik trayektoriyasi hududiy turizm dasturlarini baholashning majburiy qismiga aylantirilsin.

2. Indikatorlarning axborot bazasi rasmiy statistika va xalqaro reyting hisobotlari bilan chegaralansin, ma'lumot manbai har bir ko'rsatkich uchun hujjatlashtirilsin - bu baholash natijalarining tekshiriluvchanligini ta'minlaydi.

3. Klaster chegaralari statistik kuzatuv birligi sifatida rasmiy ravishda belgilansin, mavjud me'yoriy asos[8] doirasida klaster ishtirokchilarining reyestri yuritilsin.

4. Bozor diversifikatsiyasi blokiga alohida e'tibor qaratilib, yuboruvchi mamlakatlar tarkibida birinchi uchta bozorning umumiy ulushi kuzatuv ko'rsatkichi sifatida joriy etilsin; ulushning pasayishi klaster barqarorligining oshishi belgisi hisoblansin.

5. Hududiy loyiha boshqaruvi tizimi[10] doirasida yig'iladigan ma'lumotlar integral indeks hisob-kitobi bilan bevosita bog'lansin, natijada monitoring qo'shimcha hisobot yuki tug'dirmasdan mavjud oqimdan oziqlansin.

6. Oliy ta'lim muassasalari va tarmoq boshqaruvi organlari o'rtasida klaster indekslarini hisoblash bo'yicha doimiy uslubiy hamkorlik yo'lga qo'yilsin, kadrlar tayyorlash dasturlariga mintaqaviy iqtisodiy xavfsizlik tahlili moduli kiritilsin.

Taklif etilgan yondashuv hududiy boshqaruv amaliyotiga joriy etilganda turizm klasterlarining iqtisodiy xavfsizlikka qo'shayotgan hissasini muntazam, taqqoslanuvchan va dalilga asoslangan tarzda o'lchash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. UN Tourism. International tourist arrivals up 4% in 2025 reflecting strong travel demand around the world. - <https://www.untourism.int/news/international-tourist-arrivals-up-4-in-2025-reflecting-strong-travel-demand-around-the-world>

2. World Travel & Tourism Council (WTTC). Global tourism reaches record economic impact of eleven trillion. - <https://eng.tourismandsocietytt.com/news-and->

[newsletter/2026/2026-january/ultimas-noticias/wttc-global-tourism-reaches-record-economic-impact-of-eleven-trillion](#)

3. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. 2025-yilda O'zbekistonga 11,7 million nafar turist kelgan. - <https://stat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/66309-2025-jilda-zbekistonga-11-7-million-nafar-turist-kelgan-2>

4. Spot.uz. Olti oyda O'zbekistonga 6,5 mlndan ortiq xorijiy sayyoh tashrif buyurdi. - <https://www.spot.uz/oz/2026/07/21/tourism-h1-2026>

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 19-noyabrdagi PQ-348-son "O'zbekiston Respublikasi Turizm qo'mitasi faoliyatini tashkil etish va turizm sohasini jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori - <https://lex.uz/uz/doc-passport/-7851788>

6. World Economic Forum. Travel & Tourism Development Index 2024: Index results overview. - <https://www.weforum.org/publications/travel-tourism-development-index-2024/in-full/4-index-results-overview/>

7. Porter M.E. Clusters and the New Economics of Competition. Harvard Business Review, 1998, Vol. 76, No. 6, pp. 77-90. - https://biblioteca.fundacionicbc.edu.ar/images/d/de/Clusters_1.pdf

8. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 25-avgustdagi 475-son qarori "Turizm va madaniy meros vazirligi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida". - <https://lex.uz/docs/-6173258>

9. Sustainable Development in the Regional Economic Security System: Assessment Methodology and Management Tools. Sustainability, 2026. - <https://doi.org/10.3390/su18052577>

10. O'zbekiston Respublikasi hukumat portali. Turizm va madaniyat: sohaga oid me'yoriy hujjatlar va statistik ko'rsatkichlar. - https://gov.uz/oz/activity_page/tourism

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir:

Ingliz tili muharriri:

Rus tili muharriri:

Musahhih:

Sahifalovchi va dizaynerlar:

Xakimov Ziyodulla Axmadovich

Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich

Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li

Karimova Shirin Zoxid qizi

Sadikov Shoxrux Shuxratovich

Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2025-YIL, 16- OKTABR, MAXSUS SON, IV-V-SHO'BALAR

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta:

info@marketingjournal.uz

Bot:

[@marketinjournalbot](https://t.me/@marketinjournalbot)

Tel.:

+998977838464, +998939266610

Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 04-oktabrdagi 332/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: **9710**. ГОСТ 7.56-2002 "Seriya nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlaro standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**